

МАЛЬОВАНІ СКРИНІ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ (В КОЛЕКЦІЇ МНАП НАН УКРАЇНИ)

Ірина Мусатова (м. Київ)

Традиція прикрашати житло декоративним розписом здавна існувала на території України. Живопис олійними фарбами здебільшого використовувався для оздоблення меблів. Особливо цікавими є розписи скринь, які в селянських родинх вважалися реліквіями і часто передавалися з покоління в покоління.

Мальовані скрині були розповсюджені в побуті східнослов'янських народів, литовців, угорців, німців, словаків, поляків. Багато їх віднайдено й на Півдні України. Дана стаття присвячена аналізу колекції скринь Дніпропетровщини, що зберігається у фондах Державного музею народної архітектури та побуту України.

Велике значення мають мальовані скрині колишньої Катеринославщини для народної культури більшої частини Півдня України. Так сталося, що саме ці предмети інтер'єру з Дніпропетровщини поширювалися на всій зазначеній території, впливали на техніку в місцевих центрах виготовлення мальованих меблів. Їх особливості відображені на мальованих скринях та мисниках Ново-Георгієвська (Крилова) Херсонської губернії, які були популярні на всій території Херсонщини. Відчутний вплив петриківського розпису й на інші центри: Вознесенськ, Маяки Херсонської губернії.

В умовах відсутності лісів на Півдні України основна маса деревини сплавлялася по річках з північних регіонів. За даними В. Павловича, у Катеринослав ліс потрапляв із Чернігівської та Мінської губерній¹. Оскільки нижче по течії Дніпра більшу шляху перетинали пороги, основна частина деревини продавалася у Катеринославі, де вже в сер. XIX ст. існував лісопильний завод (із паровим двигуном), який виробляв продукції на 45 тис. крб. на рік². Із Катеринослава деревина та готові вироби

(зокрема скрині) розвозилися сухопутним шляхом у віддалені місця Катеринославської та Херсонської губерній.

ОСНОВНІ ПРИЙОМИ РОЗПИСУ СКРИНЬ

У розписах скринь Дніпропетровщини спостерігаємо низку спільних рис, як, наприклад, певні кольорові рішення, тло, техніка, схожість сюжетів, композиція. Проте це не позначилось на їх різноманітності, вишуканості та індивідуальності. Вражає багатство фантазії майстрів, які навіть в умовах жорсткої конкуренції зуміли зберегти особливий стиль у роботі, що перетворило звичайний побутовий предмет на витвір мистецтва. Зазвичай візерунок накладали експромтом і майже ніколи його не повторювали.

Найретьельніше оздоблювалася передня стінка скрині, менше – бокові, рідше розмальовувалося віко. Передня стінка часто розділялася вертикальними смугами на три і більше частин (інколи її ділили й горизонтально). Очевидно, таку традицію поділу слід пов'язувати із побутуванням кованих скринь, скріплених металевими смугами, між якими й був розміщений розпис, пристосований до даної площини. У кожному з таких "вікон" розміщувалися окремі сюжети. Тричленна композиція передньої стінки скрині характерна не тільки для України, а й для багатьох регіонів Росії, причому подібна не тільки вона, а й окремі елементи розпису³.

Кути скрині також зміцнювали металевими вертикальними смугами. На поч. XX ст. замість таких смуг на дніпропетровських скринях починають робити невеличкі залізні скоби. Імітуючи залізне окуття, кути фарбують чорними вертикальними смугами. Для скринь Дніпропетровщини, зокрема т. зв. "губернських", є характерним те,

що вертикальна чорна смуга охоплює і залізну скобу (в місці кріплення скоби до вертикальної смуги приєднується також і чорне півколо).

НАЙБІЛЬШІ ЦЕНТРИ РОЗПИСУ СКРИНЬ

Найповніше представлені в колекції зразки петриківського народного розпису, який є прямим продовженням традицій попереднього періоду – техніки народного розпису Запорозької Січі (на що вказує більшість дослідників). Як відомо, найпоширенішими мотивами народного орнаменту вказаного періоду були рослинні, переважно квіткові елементи. Основні прийоми петриківського народного розпису склалися ще в XVIII ст., і вже на цьому етапі він відзначається високим професіоналізмом і майстерністю. У кін. XVIII ст. Петриківка ⁴ стала крупним торговельним центром. Згідно зі статистичними даними, на поч. ХХ ст. тут мешкало 15 майстрів, які виготовляли мальовані меблі, віялки ⁵. Для петриківських скринь цього періоду характерне суцільне заповнення розписом передньої стінки, зелений колір тла, використання переважно червоного кольору в розписі, стилізація, а потім – і відмова від зображення вазона.

Спостерігаються також процеси, що відбувалися в оздобленні інших предметів народного мистецтва – від простоти і витонченості до насиченості, навіть перевантаженості. Те саме стосується і настінного петриківського розпису згаданого періоду, що підтверджують і інформатори. У 1977 р. Говоруха М. Й., 1905 р. н., жителька с. Петриківка розповідала авторові, що “давні скрині – зелені, з двома квітками на вуглах, а посередині – кривулька. На поч. ХХ ст. – скрині зелені; все тло в квітках. Пізніше з’являється сундук. Ціна скрині – 8 крб., а сундука – 10 крб”⁶.

Близький до петриківського був розпис т. зв. “губернських” скринь, тобто зроблених у Катеринославі. Про них, зокрема, писав Д. І. Яворницький ⁷. Як і петриківські, “губернські” скрині продавалися у Полтавській, Київській,

Херсонській, Катеринославській губерніях. Авторів особисто пощастило віднайти петриківські скрині в селах сучасної Кіровоградщини, Черкащини, Херсонщини, Донеччини.

Надзвичайно оригінальним є розпис у с. Шульгівка ⁸ (як і Петриківка, колишній козацький зимівник). Незважаючи на географічну близькість до Петриківки, в Шульгівці збереглися архаїчні види розпису.

Серед інших центрів розпису скринь Дніпропетровщини вирізняється с. Мішуричівка ⁹, також колишній запорозький зимівник. Тут був поширений розпис стін і сволоків, різьба по дереву. Прикрашали не тільки інтер’єр, але й хату знадвору, господарські споруди. Авторів вдалося знайти в цьому селі скриню, розписану народною майстрицею П. Патерило.

У колекції представлені предмети й з інших осередків розпису. Близькі за композицією, вони відрізняються манерою виконання, кольоровим рішенням. Разом з тим, вони передають захоплення природою, радісне її сприйняття, що взагалі притаманне мистецтву Південної України.

МОТИВИ ТА СЕМАНТИКА РОЗПИСІВ

Мотив вазона з’являється у прикладному мистецтві Східної Європи в XVI–XVII ст. Він присутній на кахлях, у розписах, мініатюрах рукописів, орнаментах друкованих книг, вишивці, художній тканині, різьбі іконостасів. Деякі дослідники пояснюють появу вазона в народному мистецтві впливом бароко ¹⁰. Г. Павлуцький поширення цього мотиву в Україні пов’язував із впливом орнаментів епохи Відродження ¹¹. Одне із найдавніших зображень вазону виявлено на критському фресковому розписі, датованому 2550 р. до н. е. ¹²

Не заглиблюючись у питання появи мотиву вазона в народному розписі, лише підкреслимо, що він має генетичний зв’язок із мотивом “дерева життя” – найвідомішим у світовому мистецтві. Народні майстри свідомо пов’язували

вазон з ідеєю плодючості, багатства. “Все воно з землі і з води (бо в вазончику земелька була)”, – розповідала авторові в 1990 р. відома петриківська майстриня Г. Я. Завгородня-Прудникова, яка чула цей вислів від своєї бабусі. Показовий у такому аспекті розпис скрині із с. Гупалівка Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл. Вазон із гілкою, обрамлений рамкою із крапочками (символом води), з боків зображено кола (символи сонця). Тобто це зображення “світового дерева” в оточенні “світового океану”. Як елемент бароко, зверху вазон прикрашає завіса (зустрічається в українському портретному живописі XVIII ст.) Для втілення ідеї плодючості на боковій стіnce зображено Рожаницю – супутницю Рода, східнослов'янського бога Всесвіту.

¹ Павлович В. Материали для географии и статистики России. Екатеринославская губер-

ния. – С.Пб., 1862.

² Дружинина Е. Южная Украина в период кризиса феодализма. – 1981. – С. 120.

³ Жегалова С. и др. Сокровища русского народного искусства. – 1967.

⁴ Зараз – смт Петриківка Царичанського р-ну Дніпропетровської обл.

⁵ Кустарная промышленность Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1909.

⁶ Щоденник експедиції в Царичанський р-н Дніпропетровської обл. 22.03.–5.04.1977.

⁷ 3 української старовини: Альбом. – К., 1991.

⁸ Зараз – с. Шульгівка Царичанського р-ну Дніпропетровської обл.

⁹ Зараз – с. Мішуричівка Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської обл.

¹⁰ Василенко В. Народное искусство. – 1974.

¹¹ Павлуцький Г. Історія Українського орнаменту. – К., 1927.

¹² Найден О. Орнамент українського народного розпису. – К., 1989. – С. 62.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ

Людмила Назаренко (м. Київ)

В одному із своїх листів Т. Г. Шевченко писав: “Ті, що бачили хоч раз нашу Країну, кажуть, що бажали б жити та померти на її чудових полях. Що ж нам сказати, її дітям? Треба любити та пишатися своєю найпрекраснішою матір'ю. Я, як член її великої родини, служу, якщо не на користь, то в крайньому разі, на славу імені України”.

Усім своїм життям та багатогранною діяльністю Кобзар підтверджував ці слова. То й ми, його нащадки, повинні керуватися в своєму житті та діяльності цими ж, повними любові й відданості почуттями до рідного краю, до України. Тільки шанобливо зберігаючи культурно-історичну спадщину минулого, ми можемо впевнено дивитись у майбутнє.

Саме цій ідеї служать безкорисно всі музейники України. Хто, як не музейні працівники дбайливо збирають, вивчають, зберігають цю спадщину, бо основними напрямками діяльності музеїв і є культурно-освітня, науково-дослідна, експозиційна, видавнича та науково-реставраційна робота.

У загальну справу збереження культурно-історичної спадщини внесли свою вагому частку і працівники Музею народної архітектури та побуту НАН України (далі МНАП НАН України). Фондова збірка експонатів МНАП НАН України має 35-річну історію і нараховує близько 67 тис. експонатів.

Музейна колекція створювалася, в основному, з придбань наукових працівників, зроблених ними під час пошу-